

Обґрунтування перспективних напрямів розвитку соціальної інфраструктури регіону

Запропоновані методичні рекомендації для обґрунтованого добору пріоритетних напрямів розвитку соціальної інфраструктури регіонів України. Методичний підхід передбачає розрахунок інтегральних та комплексних показників стану, масштабу й динаміки системи з урахуванням ентропії ознак на базі даних офіційної статистики. На основі використання комплексного алгоритму з чотирьох етапів визначено об'єкти першочергового розвитку соціальної інфраструктури у Харківській, Полтавській та Сумській областях.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, регіон, пріоритетний напрямок розвитку, державна підтримка, інтегральна оцінка, ентропія.

Поступ суспільства до нового устрою життя вимагає переорієнтації соціальної складової економіки на макро- і мезорівнях. Найбільш доречною нормою оцінки розвитку країни повинна стати орієнтація на позитивний стан і динаміку параметрів рівня та якості життя населення, які визначаються потенціалом соціальної інфраструктури. У свою чергу, стан і фінансування соціальної інфраструктури залежить від якості розроблених регіональних і державних цільових програм та їх реалізації.

На даний час пріоритети розвитку соціальної інфраструктури, визначені в стратегіях соціально-економічного розвитку більшості регіонів України, не узгоджені з державними пріоритетами, що призводить до неефективності управлінських дій. Державний механізм формування стратегічних напрямів розвитку соціальної інфраструктури має базуватися на узгоджених державних та регіональних стратегіях соціально-економічного розвитку з урахуванням необхідності переходу до сталого розвитку. Покращити ефективність цього державного механізму можна за допомогою проведення поглибленої оцінки формування стратегічних напрямів розвитку соціальної інфраструктури та підвищення узгодженості стратегічних пріоритетів розвитку на державному та регіональному рівнях.

Проблеми, пов'язані з оцінкою ефективності функціонування об'єктів інфраструктурного комплексу та напрямками його реформування, отримали розвиток у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, роль соціальної інфраструктури в забезпеченні ефективного функціонування соціальної сфери розкрили різні автори в її визначеннях (табл. 1).

Загальною рисою наведених визначень є відсутність відображення в них ролі соціальної інфраструктури в забезпеченні соціального прогресу, лише у визначенні, що наводиться в роботі [2], наголошується на ролі інфраструктури в забезпеченні інтелектуального розвитку. В інших визначеннях тільки підкреслюється значення соціальної інфраструктури для забезпечення відтворення людського капіталу.

Таким чином, існує нагальна потреба в уточненні поняття «соціальна інфраструктура». При цьому особливу увагу слід приділити здатності об'єктів інфраструктурного комплексу забезпечувати не тільки функціонування та просте відтворення виробничого комплексу й населення, а й створення умов для втілення

Таблиця 1

Деякі тлумачення поняття «соціальна інфраструктура» в працях учених

Автор	Тлумачення поняття «соціальна інфраструктура»
Н. П. Гуляєва [1]	Стійка сукупність матеріально-речовинних елементів, що створюють умови для задоволення всього комплексу потреб (особистих та соціально-діяльнісних) з метою відтворення людини та суспільства
А. І. Кочерга, А. А. Мазаракі [2]	Сукупність об'єктів, підприємств, організацій та закладів, діяльність яких спрямована на задоволення особистих потреб, у тому числі через надання послуг матеріального і нематеріального характеру, забезпечення життєдіяльності, інтелектуального розвитку та високої суспільної активності людей
Г. І. Осадча [3]	Стійка сукупність матеріально-речовинних елементів, що створюють умови для задоволення всього комплексу потреб з метою відтворення людини і суспільства та за своєю внутрішньою організацією являє собою систему установ, підприємств та органів управління, що забезпечують функціонування всіх інститутів соціальної сфери
Ж. Т. Тощенко [4]	Сукупність галузей та видів діяльності, що сприяють комплексному відтворенню людини в процесі реалізації її особистих та суспільних потреб шляхом надання різноманітного виду послуг
Ю. Б. Шпільова [5]	Сукупність сфер діяльності, функціонування яких спрямовано на задоволення особистих потреб населення, забезпечення його життєдіяльності та гармонійного розвитку людини
А. Г. Ягодка [6]	Сфера, що безпосередньо забезпечує обслуговування різних потреб людини і характеризується як комплекс галузей народного господарства, що виконують соціально-економічні функції задоволення матеріальних і духовних потреб населення, створення нормальних умов життєдіяльності

соціального прогресу суспільства та обґрунтування перспективних напрямів розвитку соціальної інфраструктури. Тому соціальну інфраструктуру регіону доцільно визначити як цілісну систему господарських структур, призначенням яких є здійснення видів економічної діяльності, що забезпечують матеріальні умови для функціонування і відтворення виробничого комплексу та життєзабезпечення населення регіону, а також специфічні нематеріальні умови розвитку людського капіталу відповідно до сучасних напрямів суспільного прогресу.

На даний час не сформовано єдиної точки зору щодо переліку об'єктів, які входять до складу комплексу соціальної інфраструктури в регіоні. На нашу думку, з урахуванням запропонованого визначення соціальної інфраструктури до складу об'єктів соціальної інфраструктури доцільно відносити такі: пасажирський транспорт; готельне господарство; житлово-комунальне господарство і зв'язок (включаючи житловий фонд, водовідведення та каналізацію, тепло-, електро-, газопостачання, тобто об'єкти інженерної інфраструктури, що обслуговують населення); торгівля й громадське харчування; освіта; охорона здоров'я; культура; санаторно-курортні та оздоровчі заклади.

Оцінка стану зазначених об'єктів соціальної інфраструктури дозволить обґрунтовано визначити стратегічні напрями її реформування та розвитку в рамках запропонованої концепції.

Метою статті є вдосконалення теоретико-методичних положень з обґрунтування важливих на сучасному етапі напрямів розвитку об'єктів соціальної інфраструктури регіонів. Для досягнення поставленої мети необхідно визначити стан і рівень забезпеченості населення України та її регіонів об'єктами соціальної інфраструктури.

При розробці державної та регіональних стратегій розвитку соціальної інфраструктури необхідно використовувати єдиний підхід, що дозволить проводити більш якісну оцінку реалізації і добору пріоритетних напрямів розвитку інфраструктури [7]:

- рентабельність підприємств певних видів економічної діяльності та висока інвестиційна активність за певним стратегічним пріоритетом;
- орієнтація на використання власних ресурсів території, а саме основних виробничих фондів, людських ресурсів та наукового потенціалу;
- узгодженість пріоритетів на всіх рівнях стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіонів;
- комплексність вирішення проблем регіону та отримання мультиплікативного ефекту на регіональному рівні.

Відбір пріоритетних напрямів для кожної з областей України можна зобразити схемою (рис. 1). Схема передбачає виконання чотирьох етапів.

На першому етапі, згідно з обґрунтованими вище критеріями, повинні визначатися державні пріоритети регіонального розвитку інфраструктури. Ці пріоритети мають бути узгодженими з пріоритетами, визначеними в регіональних стратегіях соціально-економічного розвитку областей.

Для цього доцільно використовувати методичні положення, які базуються на оцінці відповідності державної та регіональних стратегій соціально-економічного розвитку за такими напрямами розвитку, як економіка регіону та соціальна інфраструктура. Проведена оцінка свідчить, що високий рівень узгодженості між регіональною та державною стратегіями соціально-економічного розвитку в досліджуваних регіонах досягнуто тільки в Харківській області, а в Полтавській та Сумській областях рівень узгодженості є низьким [8].

Рис. 1. Схема добору узагальнених пріоритетних напрямів розвитку соціальної інфраструктури в регіоні

На другому етапі використовуються результати комплексної оцінки соціальної інфраструктури, при цьому пріоритетними напрямами її розвитку обираються види економічної діяльності, пов'язані з інфраструктурним комплексом, що мають найвищі значення за інтегральним показником такої оцінки. При розрахунку інтегрального показника необхідно враховувати динамічну значущість кожної ознаки на певний момент, яка характеризується значенням величини її розкиду [9]:

$$R(S_i) = \sum_{j=1}^n H_j b_{ij}, \quad i = \overline{1, m}, \quad (1)$$

де H_j – ентропія j -го показника;
 b_{ij} – кількісна оцінка j -го показника для i -го виду економічної діяльності (ВЕД), що входить до інфраструктурного комплексу регіону;
 m – кількість ВЕД, що входить до інфраструктурного комплексу регіону;
 n – кількість показників.

Чим більша ентропія ознаки, тим більше вона невпорядкована. Ця невпорядкованість вносить дезорганізацію у діяльність єдиної системи об'єктів і тим самим гальмує досягнення поставлених цілей системи. Системне або інтегративне значення завжди більше за суму вхідних у неї частин: будь-яке ціле виявляє який-небудь приріст якості, тобто деякий «інтегральний ефект».

Для знаходження цього приросту за вихідними даними необхідно проробити такі перетворення:

1. Визначити чисельне значення ентропії кожної ознаки.
2. Визначити чисельне інтегральне значення кожного об'єкта системи.
3. Визначити рейтинг кожного об'єкта.

Оцінка розвитку соціальної інфраструктури має ґрунтуватися на комплексній оцінці її масштабів, технічного стану та динаміки розвитку. Розрахунок комплексних показників за цими трьома компонентами базується на таких вихідних показниках, як виручка від реалізації продукції чи послуг, середня чисельність працюючих – для комплексного показника масштабу; первісна вартість основних засобів, залишкова вартість основних засобів та коефіцієнти їх зносу, вибуття й оновлення – для комплексного показника технічного стану. Комплексний показник динаміки розвитку соціальної інфраструктури передбачає розрахунок темпів змін за наведеними частковими показниками.

Інтегральні оцінки розвитку соціальної інфраструктури в цілому по Україні та по Харківській, Сумській і Полтавській областях дозволили встановити пріоритетні види діяльності, що потребують державної підтримки й стимулювання (табл. 2). Це в першу чергу підприємства транспорту та зв'язку; об'єкти торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; об'єкти з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води.

На третьому етапі відбувається вибір узагальнених пріоритетних напрямів розвитку інфраструктури в регіоні шляхом співставлення пріоритетів у державній та регіональній стратегіях розвитку з пріоритетними напрямами розвитку інфраструктури, що визначені за інтегральною оцінкою та яким присвоєно ранги. Таким чином, визначається реальний стан розвитку інфраструктури регіону в поточному році, що дозволяє провести подальше уточнення пріоритетів, враховуючи тенденції розвитку економіки.

На четвертому етапі проводиться узагальнення пріоритетних напрямів розвитку інфраструктури регіону з урахуванням такого важливого чинника,

Таблиця 2

Інтегральні оцінки соціальної інфраструктури за деякими видами економічної діяльності для Харківської, Сумської та Полтавської областей з визначенням їх пріоритетності для державної підтримки

Вид економічної діяльності	Області України					
	Харківська		Сумська		Полтавська	
	ІСІ	Пріоритетність підтримки (ранг)	ІСІ	Пріоритетність підтримки (ранг)	ІСІ	Пріоритетність підтримки (ранг)
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0,5651	6	0,5175	6	0,2369	5
Будівництво	0,3548	5	0,3213	3	0,2484	6
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	0,6481	7	0,5789	7	0,4717	7
Діяльність готелів та ресторанів	0,2601	2	0,3346	4	0,1197	2
Діяльність транспорту та зв'язку	0,8681	8	0,6963	8	0,7452	8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,2473	1	0,1790	1	0,1964	3
Колективні, громадські та особисті послуги	0,2638	3	0,3853	5	0,2277	4
Санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів	0,2780	4	0,1962	2	0,0334	1

як рівень забезпеченості населення інфраструктурою в регіоні за допомогою інтегрального показника, обчисленого з урахуванням ентропії. Проведені розрахунки показали, що рівень забезпеченості населення багатьма об'єктами соціальної інфраструктури в Харківській, Сумській областях є нижчим за середній по Україні (табл. 3).

За пріоритетні, яким присвоюється ранг 1, обираються об'єкти інфраструктурного комплексу, рівень забезпеченості населення якими перебуває на рівні, нижчому за середній по Україні. Ранг 2 присвоюється напрямам, визначеним пріоритетними в державній та регіональній стратегіях розвитку та за комплексною оцінкою.

Здійснений вибір узагальнених пріоритетних напрямів розвитку інфраструктури в Харківській, Полтавській та Сумській областях дає змогу зробити висновок, що для всіх трьох областей пріоритетними напрямами розвитку соціальної інфраструктури (табл. 4) є:

Таблиця 3

Значення інтегрального показника рівня забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури України в цілому та Харківської, Сумської, Полтавської областей

Регіон	Інтегральний показник	Ранг
Україна в цілому	0,4878	-
Полтавська область	0,5757	2
Сумська область	0,2326	1
Харківська область	0,3415	1

- інфраструктурні об'єкти, що забезпечують виробництво та розподілення електроенергії, газу та води;
- інфраструктурні об'єкти, що забезпечують функціонування торгівлі;
- готелі та ресторани;
- діяльність транспорту та зв'язку;
- освіта.

Аналіз чинних підходів до вивчення соціальної інфраструктури свідчить про необхідність проведення інтегральної оцінки стану з метою визначення пріоритетних напрямів розвитку її об'єктів, що забезпечують соціальний прогрес.

Оцінка розвитку соціальної інфраструктури має ґрунтуватися на інтегральній оцінці її масштабів, технічного стану та динаміки розвитку. Розрахунок комплексних показників за цими трьома компонентами базується на таких часткових показниках, як виручка від реалізації продукції чи послуг, середня чисельність працюючих – для комплексного показника масштабу; первісна вартість основних засобів, залишкова вартість основних засобів та коефіцієнти їх зносу, вибуття й оновлення – для комплексного показника технічного стану. Комплексний показник динаміки розвитку соціальної інфраструктури передбачає розрахунок темпів змін за наведеними частковими показниками.

Інтегральні оцінки розвитку соціальної інфраструктури в цілому по Україні та по Харківській, Сумській і Полтавській областях дозволили встановити пріоритетні види діяльності, що потребують державної підтримки й стимулювання. Це в першу чергу такі види діяльності підприємств, що забезпечують функціонування: транспорту та зв'язку; об'єктів торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; об'єктів з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води.

Здійснене обґрунтування переліку найважливіших для відтворення людського капіталу об'єктів інфраструктури регіону стало основою визначення такого показника, як рівень забезпеченості населення об'єктами інфраструктурного комплексу, достатня кількість та належне функціонування яких забезпечує високий рівень якості життя населення. Проведена інтегральна оцінка забезпеченості населення основними об'єктами соціальної інфраструктури дозволила встановити пріоритетні напрями покращення забезпеченості населення:

- у Харківській області: житловим фондом; торговими місцями на ринках; ліжко-місцями в стаціонарах.
- у Сумській області: міським електричним транспортом – тролейбусами та трамваями; торговими місцями на ринках; послугами у сфері охорони здоров'я та освіти; номерами в готелях.
- у Полтавській області: міським електричним транспортом; місцями в об'єктах ресторанного господарства; послугами у сфері охорони здоров'я та освіти; номерами в готелях.

Розрахунок рівня забезпеченості населення об'єктами інфраструктурного комплексу є підґрунтям для формування заходів державної підтримки та стимулювання розвитку соціальної інфраструктури регіонів країни.

Список використаних джерел

1. Гуляева Н. П. Социальная сфера как объект управления и социальное развитие [Электронный ресурс] / Н. П. Гуляева. - Режим доступа : http://zhurnal.lib.ru/n/natalxja_p_g/tema3-1.shtml.

Таблиця 4

Узагальнені пріоритетні напрями розвитку соціальної інфраструктури
Сумської, Полтавської, Харківської областей*

Напрями підтримки об'єктів соціальної інфраструктури за видами економічної діяльності	Код ВЕД	Області		
		Сумська	Харківська	Полтавська
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Е	+	+	+
Виробництво та розподілення електроенергії	40.1	+	+	
Виробництво та розподілення газу	40.2	+	+	
Постачання пари та гарячої води	40.3	+	+	
Збирання, очищення та розподілення води	41	+	+	
Будівництво	F		+	+
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	G	+	+	+
Торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	50			
Оптова торгівля і посередництво у оптовій торгівлі	51			
Роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	52			
Діяльність готелів та ресторанів	H	+	+	+
Діяльність готелів	55.1		+	
Надання інших місць для тимчасового проживання	55.2		+	
Діяльність ресторанів	55.3			
Діяльність барів	55.4			
Діяльність їдалень та послуги з постачання готової їжі	55.5			
Діяльність транспорту та зв'язку	I	+	+	+
Діяльність залізничного транспорту	60.1		+	
Діяльність іншого наземного транспорту	60.2		+	
Діяльність авіаційного транспорту	60.3			
Додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	63		+	
Діяльність пошти та зв'язку	64	+		
Освіта	M	+	+	+
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	N	+	+	
Колективні, громадські та особисті послуги	O		+	+
Санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів	90		+	
Діяльність громадських організацій	91			
Діяльність у сфері відпочинку і розваг,	92			
Надання індивідуальних послуг	93			

*Класифікація видів економічної діяльності складена за [10].

2. Кочерга А. И. Народнохозяйственный комплекс и социальные проблемы / А. И. Кочерга, А. А. Мазараки. – М. : Мысль, 1981. – 271 с.
3. Осадчая Г. И. Социология социальной сферы : [уч. пособие для высшей школы] / Г. И. Осадчая. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Академический Проспект. – 2003. – 336 с.
4. Тощенко Ж. Т. Социальная инфраструктура: сущность и пути развития / Ж. Т. Тощенко. - М.: Мысль, 1980. – 206 с.
5. Шпільова Ю. Б. Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах транзитивної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук: спец. 08.10.01 – «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Ю. Б. Шпільова. - К. -2006. – 20 с.
6. Ягодка А. Г. Соціальна інфраструктура і політика: Навчальний посібник. - 2-ге вид., доопрац. і доп. - К.: КНЕУ, 2006. - 392 с.
7. Долішній М. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети / М. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 512 с.
8. Беликова Н. В. Государственное регулирование развития социальной инфраструктуры и ее регионов / Н. В. Беликова, В. В. Соляр // Бизнес Информ. – 2010. – №6. – С. 3-8.
9. Статистический анализ многомерных объектов произвольной природы / [В. И. Васильев, В. В. Красильников, С. И. Плаксий, Т. Н. Тягунова]. – М. : Изд-во ИКАР, 2004. – 382 с.
10. Інструкція щодо заповнення форм державних статистичних спостережень зі структурної статистики. – Наказ №321 від 27.08.2007. – 128 с.

Соляр В. В. Обоснование перспективных направлений развития социальной инфраструктуры региона.

Предложены методические рекомендации к обоснованному выбору приоритетных направлений развития социальной инфраструктуры регионов Украины. Используемый методический подход предусматривает расчет интегральных и комплексных показателей состояния, масштаба и динамики системы с учетом энтропии признаков, анализируя данные официальной статистики. На основании использования комплексного алгоритма, состоящего из четырех этапов, определены объекты первоочередного развития социальной инфраструктуры Харьковской, Полтавской и Сумской областей. Ключевые слова: социальная инфраструктура, регион, приоритетное направление развития, государственная поддержка, интегральная оценка, энтропия.

Solyar V. V. Justification of the Perspective Directions of Social Infrastructure Development in the Region.

Methodical recommendations for reasonable choice of social infrastructure development priority directions in Ukrainian regions are offered. The used methodical approach provides for the calculation of integral and integrated indicators of state, scale and dynamics of systems with the account of the entropy of features based on official statistics. Using the complex algorithm consisting of four stages, the objects of social infrastructure priority development for Kharkiv, Poltava and Sumy regions are defined. Key words: social infrastructure, region, the priority direction of development, government support, integrated assessment, entropy.

Надійшло 11.10.2011 р.